

Tænk paa at det er godt for vores Stand – adelens rolle under Besættelsen

Af cand.mag. René Ask Rasmussen og cand.mag. Maria Groth Rasmussen, Odense

Mellemkrigstiden og den tyske besættelse 1940-1945 satte langvarige spor hos store dele af den danske adel. Allerede under 1930'ernes politisk urolige klima blev en række storgodsejere vækket af tidens politiske strømninger og tog aktivt del i debatter og aktiviteter til fremme af nationalsocialismens løsninger. Dette skal også ses i lyset af den udbredte frygt, der siden Den Russiske Revolution i 1917 herskede i store dele af Europa.

Dele af den danske adel anså den nationalsocialistiske model som løsningen på den sovjetiske trussel, og mens nogle meldte sig til kamp på Østfronten på tysk side, valgte andre at indgå i en politisk og ideologisk kamp for nationalsocialismen. Modsat gik en hel del adelige, med standens tradition som landets værnestand, ind i modstandskampens illegale aktiviteter. Men hvorfor er adelens rolle under den tyske besættelse særligt interessant? Det vil vi forsøge at

Modstandsgruppen Gjorslevgruppen, der blev dannet af den adelige Ivar Vind fra Sanderumgaard på Fyn. Her er nogle af gruppens medlemmer fotograferet foran Gjorslev. Yderst til højre ses Ib greve Holstein, og yderst til venstre Henrik baron Schaffalitzky de Muckadell. Foto: Privateje.

se nærmere på i denne artikel, og i den sammenhæng vil vi argumentere for, at det billede, der bør tegnes af adelens rolle under Besættelsen, er langt mere nuanceret end den gængse opfattelse af adelens aktiviteter i besættelsesårene.

Værnestand

Lige siden Middelalderen havde den kulturbærende adel haft status som landets værnestand, og en stor del af de adelige slægter havde en lang og stærk militær tradition.¹ Selvom adelen havde mistet forrang og alle særlige privilegier, var tilknytningen til militæret – som det havde været i århundreder – stadig iøjnefaldende omkring 1940. Ved Besættelsen var denne militære tilknytning således langt mere udtalt end for den øvrige befolkning.²

"(...) ved I, hvorfor vi hedder herremænd, hvorfor vi bærer gyldne kæder og har jordegods og vil være yppermere og højere agtet end andre? Derfor når konge og herre, land og rige har det behov, da skal vi rigens fjender afværge, beskytte og beskærme med al magt og formue vort fædrene rige (...)"³

Citatet er fra 1565 og udtaltes af adelsmanden og rigsadmiral Herluf Trolle, og citatet – som ellers på aller-

Heinrich lensgreve Schimmelmann (1890-1971) meldte sig ind i DNSAP i 1934 og fungerede mest af alt som en repræsentativ prestigefigur i partiet uden reel politisk indflydelse. Han stillede imidlertid en del økonomiske midler og sine besiddelser til rådighed blandt andet Hellebækgård. Schimmelmann blev ved Højesteret idømt fire års fængsel og fik konfiskeret den halve formue for sine aktiviteter under Besættelsen. Foto: Københavns Byret: Straffeakter, ks. 264, journal nr. 197. Forhørsrapport 9. oktober 1945.

formenste vis indkapsler adelstandens militære selvforståelse – skulle under Besættelsen og efter befrielsen vise sig som en boomerang og ramme adelen dybt ind i standens militære selvforståelse.

Adelige nationalsocialister og modstandsfolk

Den stereotype forestilling om adelen som en samlet gruppe af usympatiske nazister eksisterer stadig, godt hjulpet på vej af satiretegninger i årene før, under og efter Besættelsen. Også i Hans Scherfigs klassiker *Frydenholm*, der tegner et lidet flatterende billede af den adelige godsejer som usympatisk nazist, lever forestillingen om den nationalsocialistiske adel på første klasse. Selvfølgelig betyder det også noget, at der reelt var en række prominente

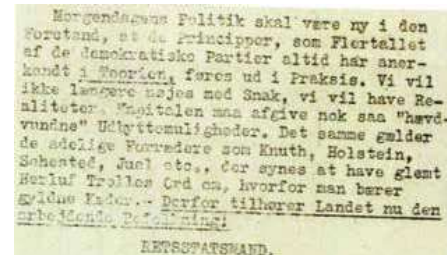
adelige godsejere, der velvilligt stillede ejendom og økonomiske midler til rådighed for besættelsesmagten. Dette er dog langt fra hele sandheden om adelen under Besættelsen.

Men hvordan forholdt det sig egentlig med den kulturbærende adel – denne landets værnestand – i årene 1940-1945? Antallet af mandlige adelige modstandsfolk var på cirka 19 procent⁴ af alle adelige mænd, modsat var det kun cirka 5,2 procent af den mandlige danske befolkning som helhed, der kan henregnes som modstandsfolk.

Hvis man kigger på medlemskab af DNSAP (Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti), er fordelingen anderledes. Andelen af adelige mænd fra den kulturbærende gruppe, som på et tidspunkt var medlem af DNSAP og opført i Bovrup-kartoteket, var på cirka 6,5 procent mod cirka 1,2 procent af den samlede mandlige befolkning.⁵ Der er således tale om en procentmæssig større repræsentation af adelen i henholdsvis modstandsbevægelsen og DNSAP end i befolkningen som helhed.

Den enkeltes personlige motiv for at vælge side under Besættelsen kræver sin egen selvstændige undersøgelse. Men ud fra kildematerialet kan vi alligevel se nogle tendenser.

Den unge Lennart greve Ahlefeldt-Laurvig-Lehn (1916-1945) fra det sydfynske gods *Hvidkilde* blev tidligt onsdag morgen den 28. marts 1945 henrettet for sine modstandsaktiviteter. I timerne forinden skrev Lennart flere breve til forældre og slægtninge. Hans tanker kredser igen og igen omkring slægten, fædrelandet og Dannebrog:

Det illegale borgerlige modstandsblad *De Frie Danske* udkom i december 1944 med en spydig kommentar til Herluf Trolles mere end 300 år gamle læresætning. Med klar adresse til en række af de adelige, som åbent sympatiserede med nationalsocialismen. Gengivelse fra *De Frie Danske*, nr. 2. 4. årgang, december 1944, s. 14.

28. marts 1945

Kære Kai

Jeg skriver til dig som min Fætter, men mest som Slægten Ahlefeldts kommende Overhoved. Jeg har i dag været for en Krigsret og er dømt til Døden, og Ansøgning om Benaadning er pure nægtet. Det er selvfølgelig et haardt Slag, ikke saa meget for min Skyld, men for Faders og Moders Skyld. (...) Bare jeg vidste, at de kunne være glade og stolte over, at deres Søn dør for Danmarks Sag. (...) Men for det andet vil jeg sige, at ikke blot er jeg glad, fordi jeg faar Lov at dø for Danmark, men tillige og først og fremmest, fordi det er en Ahlefeldt, dette times. Det gamle Valgsprog "En Ahlefeldt flyer ej" står stadig ved magt og jeg haaber, at du, naar du engang bliver Slægtens Overhoved, maa røgte dit Hverv til Slægtens Fremme og Højnelse. (...)
Din Fætter
Lennart⁶

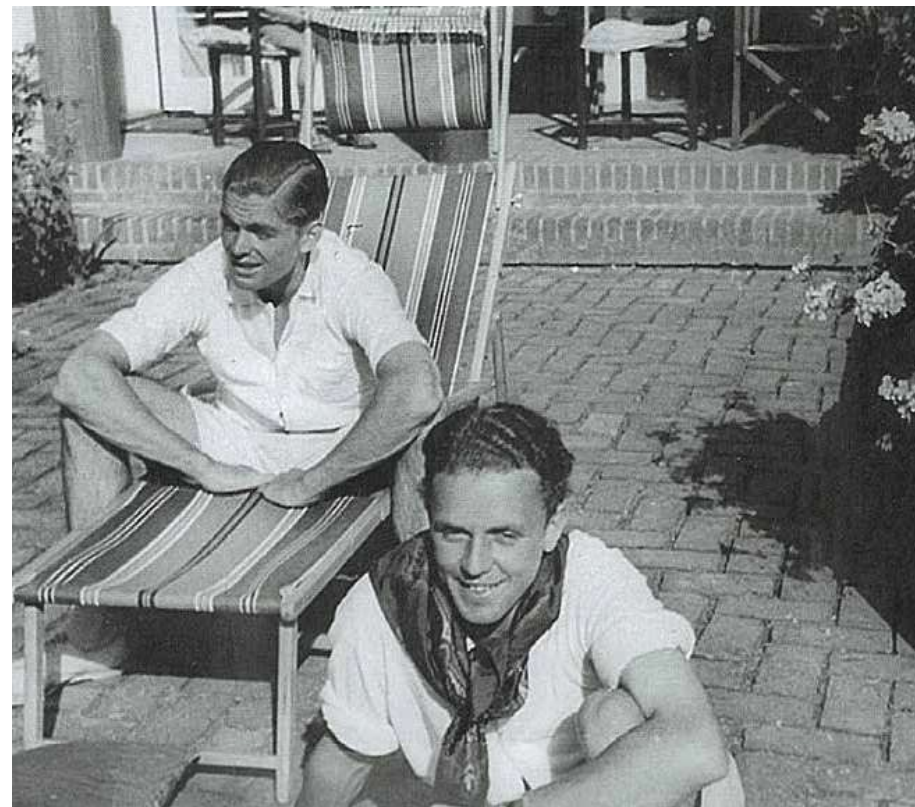
Brevet emmer af nationalt tankegods, og slægten, og dens stærke rødder som en del af landets værnestand, er tydeligvis værdier, som Lennart er rundet af. Han påtager sig hvervet som den sande adelsmand, der ikke flygter fra sit ansvar – parat til at dø for sit land.

I et andet af Lennarts breve til forældrene – skrevet samme nat inden henrettelsen – skriver han: "Aah, havde jeg blot foran mig Synet af jeres glade Ansigter – glade fordi jeg ofrede mit Liv for Danmark – lov mig, aah lov mig, Forældre, at I vil være tapre og glade, tænk paa, at det er godt for vores Stand, at vi havde en, der ofrede sit Liv for Dannebrog".⁷

Standstanken er altså i udpræget grad dominerende hos Lennart, og det, selvom vi befinder os i 1940, hvor standssamfundet for længst var en saga blot. Forestillingen om en (adelig) stand var altså ganske present for den unge greve – selv i hans sidste timer.

Samme kærlighed til fædrelandet – og med henvisning til forfædrenes bedrifter – finder vi hos Jørgen Sehested (1885-1977), godsejeren fra *Broholm* på Fyn, som valgte den modsatte vej og sympatiserede med tyskerne.

Jørgen Sehested er om nogen blevet arketyper på overklassens og adelens involvering med den tyske besættelsesmagt. Således forklarede Sehested i forbindelse med retssagen mod ham, at: "Når man driver Politik, d.v.s. handler paa andres Vegne, maa man være objektiv og ikke lade sig paavirke af Stemninger. En fjern Slægtning, Hannibal Sehested, gjorde under Svenskekrigene et Mesterstykke, idet han fraterniserede med Carl Gustav og hindrede Stormen paa København. (...) Hannibal Sehested blev kaldt Landsforræder af sin Samtid og gennemgik meget, men foretrak at handle efter sin Samvittighed. Jeg haabede at kunne gøre et lignende Kup, hvilket altsaa ikke lykkedes".⁸

To nære adelige venner der deltog i illegale aktiviteter. Lennart greve Ahlefeldt-Laurvig-Lehn og Ludvig greve Reventlow i en ubekymret stund. Begge blev med få dages mellemrum henrettet i Ryvangen. Foto: Privateje.

Retsopgøret gik ikke karikaturtegnerens næse forbi. I forbindelse med retssagen mod Jørgen Sehested (1885-1977) kunne danskerne mere sig over, at Jørgen Sehested, ifølge ham selv, fik læst digte op af Frits Clausen. Illustration: Suikmøllen, 1946.

Adelen og retsopgøret

Efter befrielsen fulgte retsopgøret mod dem, der under Besættelsen havde sympatiseret og samarbejdet med tyskerne. Det opgør gik ikke uden om de adelige, der på forskellig vis havde næret sympati og støttet besættelsesmagtens gerning.

Som vi allerede har gjort rede for, meldte en del af den kulturbærende adel sig under de nationalsocialistiske faner og meldte sig ind i DNSAP. En andel af disse meldte sig til kamp på Østfronten, andre stillede økonomiske midler og godser til rådighed. Andre meldte sig ikke ind i partiet, men tilkendegav på anden vis deres sympati for nationalsocialismen. Nogle af de adelige, som allerede i 1930'erne offentligt bekendte sig til nationalsocialismen, kunne naturligvis ikke undgå opmærksomhed i denne gengældelsens time, som herskede efter befrielsen. Heinrich Carl Schimmelmänn (1890-1971), der allerede havde meldt sig ind i DNSAP i 1934, fungerede under Besættelsen primært som kranskegæf figur i partiet uden reel politisk indflydelse. Han stillede dog økonomiske midler og godset *Hellebækgård* til rådighed for Schalburgkorpset. Han blev ved Højesteret idømt fire års fængsel for landsforræderi og fik den halve formue konfiskeret, herunder *Hellebækgård*, der konfiskeredes som tysk ejendom. Konfiskation kom kun i brug mod én anden person som led i retsopgøret, og det var Schimmelmännns gode ven og partifælle, den tidligere omtalte Jørgen Sehested. Sehested havde, modsat Schimmelmänn, søgt at få direkte politisk indflydelse i Besættelsens første år. Selvom Sehesteds planer var uden hold i virkeligheden, var det en af årsagerne til, at Sehested

i forbindelse med retsopgøret blev idømt otte års fængsel og fortabelse af den halve formue.

Det interne opgør

Også internt i adelen ulmede opgøret efter Besættelsen. Da *Danmarks Adels Aarbog* udkom i 1946 manglede den obligatoriske fortegnelse over medlemmerne af *Foreningen til Udgivelse af Danmarks Adels Aarbog*. En fortegnelse, der ellers havde været at finde i hver udgave af årbogen siden 1902. På medlemsfortegnelserne i tidligere udgaver fra besættelsesårene ses som medlemmer både lensgreve Marcus Knuth (*Knuthenborg*), Jørgen Sehested (*Broholm*) og lensgreve Heinrich Schimmelmänn (*Lindenborg*). Da årbogen udkom i 1947, var medlemslisterne atter at finde indledningsvis, men nu var ingen af de tre ellers så trofaste medlemmer af foreningen at finde. Forklaringen finder vi i 1947-udgavens forord: "I Lighed med de Bestræbelser, som offentligt og privat siden Danmarks Befrielse er udfoldet for at tage Afstand fra Personer og Kredse, som under Besættelsen paa forskellig Maade har udvist unational Holdning, er de Medlemmer, der falder ind under denne Kategori, i det Omfang, det er Bestyrelsen bekendt, paa Bestyrelsens Foranstaltning udtraadt af Foreningen".⁹

Også redaktionen på *Kraks Blaa Bog* fik travlt med at luge ud. Bogen udkom ikke i 1945, da man ønskede at foretage en gennemgribende revidering. Folkestemningen og pressen har givetvis præget redaktionen. I februar 1946 bragte avisen *Information* et satirisk forslag til navnerevisionen i form af en ny ABC-vise forfattet af Sigfred Pedersen. Blandt de mange navne

ses flere adelige, og i den endelige udgave af *Kraks Blaa Bog* fra 1946 var en række prominente personer således forsvundet.¹⁰

Jørgen Sehested blev i 1948 meddelt per brev fra kongehuset, at han ikke længere var at anse som hofjægermester.¹¹ Det var et hårdt slag for Sehested, der mente at have varetaget Danmarks sag. Han vedblev til sin død at underskrive sig hofjægermester.

Det åbne sår

Perioden 1933-1945 er stadig et åbent sår for den danske adel, og Besættelsen er således stadig et betændt emne hos mange adelige. Både hos dem, der i dag må leve med visheden om, at forældre, søskende, onkler eller andre i slægten havde nationalsocialistiske sympatier, og i adelen som samlet gruppe.

Retsopgøret og eftertiden har skænket megen opmærksomhed til de relativt få, som valgte national-socialismen. En opmærksomhed, der slet ikke står mål med den minimale indflydelse, de havde. Derimod har den relativt store andel af adelens medlemmer, som var involveret i modstandsbevægelsen, levet mere stille.

Uanset hvilken vej man valgte, tyder det dog på, at man – i egen forståelse – kæmpede Danmarks sag, som standen havde gjort i århundreder.

Det afgørende i belysningen af den danske adel under Besættelsen er i virkeligheden afdækningen af den enkeltes motiv. En undersøgelse af dette lader stadig vente på sig og lader sig måske ikke gøre, førend det åbne sår er lægt.

Noter:

- 1 Den danske adel anno 1940 var ikke en homogen gruppe, der udelukkende bestod af grever, baroner og godsejere. Alligevel er udgangspunktet for nærværende artikel, at en række sociale, kulturelle og til dels økonomiske træk gør det muligt at identificere en kerne af adelig mentalitet hos adelen anno 1940. Der er en kerne af adelig identitet hos en hel del af standens medlemmer, som gør det muligt at tale om adelen som et reelt eksisterende fællesskab med egne konstituerende træk. En socialgruppe med en fælles fortid og stærke forestillinger om slægtens betydning og en mentalitet, som er nedarvet fra generation til generation. Rasmussen & Rasmussen, 2012 og Rasmussen & Rasmussen, 2015.
- 2 Rasmussen & Rasmussen, 2015.
- 3 URL: <https://natmus.dk/historisk-viden/danmark/renaissance-1536-1660/adelsliv-i-renaessancen/adelen-som-krigerstand/> , 30.07.2018.
- 4 Rasmussen & Rasmussen, 2012, s. 154.
- 5 Bovrup-kartoteket, 1946.
- 6 Øllegaard, 1946, s. 169.
- 7 Brev fra Lennart Ahlefeldt-Laurvig-Lehn til hans forældre på Hvidkilde.
- 8 Sehestedsagen, Rigsarkivet.
- 9 Danmarks Adels Aarbog 1947.
- 10 Dal, Festskrift for Kraks Blå Bog, s. 46.
- 11 Christiansen, 2011, s. 199.

Utrykt kildemateriale:

Bovrup-kartoteket for København, Bogforlaget af 1946.
Bovrup-kartoteket for Provinsen, Bogforlaget af 1946.
Brev fra Lennart Ahlefeldt-Laurvig-Lehn til hans forældre på *Hvidkilde*. 28.3.1945, i: Det Kongelige Bibliotek, håndskrifts-afdelingen.
Rasmussen, René Ask & Maria Groth Rasmussen: *At fortolke arven. Distinktion og adelselitens værdier under besættelsen 1940-45*. Upubliceret speciale. Syddansk Universitet 2012.
Sehestedsagen, HR 1932/P15976, 1943, 18/10, Bilag 764 pk. 24 og 25, Rigsarkivet.

Trykt litteratur og kildemateriale:

Bobé, Louis og Albert Fabritius (Red.): *Danmarks Adels Aarbog 1947*, København 1946, s. IX
Christiansen, Søren Billeschou et al.: *På den forkerte side. De danske landssvigere efter befrielsen*. Aarhus Universitetsforlag, 2011.
Dal, Hanne: *Festskrift for Kraks Blå Bog*, København 2009.
Rasmussen, René Ask & Maria Groth Rasmussen: *At kæmpe Danmarks sag*, i: Lars Bisgaard og Mogens Krag sig Jensen: *Adel. Den danske adel siden 1849*, GADs Forlag, 2015.
Øllegaard, H., i: Else Andersen (Red.): *De sidste timer. Afskedsbreve fra de henrettede danske patrioter*. Kbh., 1946.

Elektroniske kilder:

URL: <https://natmus.dk/historisk-viden/danmark/renaissance-1536-1660/adelsliv-i-renaessancen/adelen-som-krigerstand/> , 30.07.2018.